

## Katsauksia

jalauskokoelmiaan, joista arvioi saaneensa julki vain noin viidenneksen. Pitkään hyvästellessämme sekä sisällä että pihamaalla, jonne hän vieraansa saatteli, sainoin tavanomaiset: »Vielä me tapaamme!», mutta tähän Ariste heti vastasi: »Emme enää tapaa.» Hän oli oikeassa. Viisi kuukautta myöhemmin, hänen syntymäpäivänsä aattona 2.2.1990 tuli Tallinnasta viesti: akateemikko Ariste on tänä aamuna kuollut.

PERTTI VIRTARANTA

## Y. H. Toivosen satavuotis- muisto



Yrjö Henrik Toivonen oli syntynyt Turun läänin Koskella tammikuun 19. p:nä 1890. Köyhistä oloista lähtenyt poika pääsi alkamaan koulunkäyntinsä verrat-  
ten myöhään tullen ylioppilaaksi 1911

Turun suomalaisesta reaalilyseosta. Filosofian kandidaatin tutkinnon hän suoritti E. N. Setälän ja Heikki Paasosen oppilaana 1917. Toivosen luonteen monipuolisuutta kuvaa se, että kielitieteen ohessa hän oli kiinnostunut mm. filosofiasta ja taidehistoriasta. Tulevan tutkijanuran kannalta ratkaisevaa oli pääsy jo opintoaikana suomen kielen etymologista sanakirjaa suunnitelleen Setälän tutkimusapulaiseksi, jonka tehtävänä oli keräillä suomen kielen sanoille vastineita sanahistoriallisista tutkimuksista ja sukukielten sanakirjoista. Tohtorinväitöskirjansa Toivonen julkaisi 1927, ja seuraavana vuonna hänestä tuli suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen dosentti. Jo tätä ennen hän oli ollut verraten pitkään yliopiston opettajana, hoitaen vuodesta 1923 aina vuoteen 1930 suomen kielen lehtorin viransijaisuutta. Setälän perustaman tutkimuslaitos »Suomen suvun» palveluksessa hän oli alusta asti eli vuodesta 1930, ja Setälän kuoltua hän toimi laitoksen johtajana 1935–1953. Edustamansa oppiaineen varsinaiseksi professoriksi Toivonen tuli 1934 ja Suomen Akatemian jäseneksi 1948. Toivonen valittiin useihin luottamustehtäviin. Hän oli mm. Historiallis-kielitieteellisen osaston dekaanina, Suomalaisen Tiedeakatemian ja Suomalais-ugrilaisen Seuran esimiehenä sekä Alfred Kordelinin säätiön hallituksen puheenjohtajana. Finnisch-Ugrische Forschungenin toimituksen jäseneksi hän tuli 1933 ja oli päätoimittajana 1935–1956. Virittäjän toimituskuntaan hän kuului 37 vuotta. Hänen elämänsä päättyi pitkällisen ja vaikean sairauden jälkeen toukokuun 16. p:nä 1956.

Y. H. Toivosen ura oli harvinaisen suoraviivainen. Vielä hänen muutamat ikätoverinsakin ennättivät osallistua Suomalais-ugrilaisen Seuran suureen ainenkeruuhankkeeseen, mutta Toivosen osalta tutkimusretket supistuivat pikaisesti käynteihin Inarin Lapissa, Verm-lannissa ja Virossa, minkä lisäksi hän keräsi 1921 Suomeen tulleilta pakolaisilta jonkin verran lyydin sanastoa; nämä

aineokset Juho Kujola julkaisi 1944 »Lyydiläismurteiden sanakirjassaan». Sitäkin uutterammin Toivonen työskenteli tutkijankammiossaan. Hän ei ollut varsinaisesti teoretikko, vaan omilla työsaaroillaan, etymologina ja äännehistorioitsijana, hän omaksui etevien opettajiensa metodit pyrkimättä niitä erityisemmin kehittämään.

Toivosen sanahistorialliset vertailut osoittavat hänen ottavan huolellisesti huomioon kaiken sen, mitä uralilaisten kielten konsonantiston historiasta oli saatu selville, eikä tuota kuvaa ole tarvittu nykypäiviinkään mennessä olennaisesti muuttaa. Vokaaliston kohdalta häiritä sanarinnastusten luotettavuutta kauan vallalla ollut Setälän teoria muinaisesta vokaalien ablaut- eli astevaihtelusta, ja tämä ilmenee Toivosenkin varhaisemmasta tuotannosta. Nykyään liikutaan näissäkin kysymyksissä jo varsin tukevalla pohjalla.

Ensimmäisessä kirjallisessa tuotteesaan, joka ilmestyi Virittäjässä 1916, Toivonen asettui, eräitä harhaselityksiä oiottuaan, kannattamaan vanhaa sm. *uksi* ja unk. *ajtó* 'ovi' -sanojen rinnastusta. Myöhempi tutkimus kylläkin epäilee tätä etymologiaa. Seuraavana vuonna hän alkoi julkaista aikakauslehdessämme sarjaa »Etymologisia huomioita», joiden kolme viimeistä lukua hän lähetti toimitukselle vain viisi päivää ennen kuolemaansa, antaen täten sairauden riuduttamanakin näytteen ihmeteltävästä työtarmostaan. Sarjan päättää n:o 133, jossa suomen murrekselle *ventää* 'pitää poroa lieassa' osoitetaan lappalainen originaali ja hyvin todennäköiset vastineet obinugrilaiselta taholta. Rinnan »Etymologisten huomioiden» kanssa Finnisch-ugrische Forschungenissa ilmestynyt sarja »Wortgeschichtliche Streifzüge» jatkui vuoteen 1953 ja päättyi numeroon 189. Useita muitakin kotija ulkomaisia julkaisuja Toivonen avusti arvokkailla havainnoillaan. Monilla hänen etymologioistaan on lähtökohtana ostjakin kieli. Kun hän oli saanut 1920 K. F. Karjalaisen ostjakkilaiset sanako-

koelmat painosta toimitettavikseen, hänestä sukeutui ajan oloon tämän kielen syvälinen tuntija. Toivonen harrasti erityisesti lainasanatutkimusta, ja tässäkin suhteessa tarjosi ostajakki hänelle hedeimällisen työmaan. Hän laati kaksi monografiaa »Türkische Lehnwörter im Ostjakischen» (SUSA LII) sekä »Über die syrjänischen Lehnwörter im Ostjakischen» (FUF XXXII). Jälkimmäisessä, 169-sivuisessa tutkimuksessa, joka tuli julki vain muutamaa kuukautta ennen tekijänsä kuolemaa, tarkastellaan myös laajasti syrjäänin äänneiden ostjakkilaisia substituutioita, mikä katsaus valaisee hyvin etenkin ostjakin vokaalien kehitystä.

Toivosen etymologinen pääteos »Suomen kielen etymologinen sanakirja» jäi keskeneräiseksi. V. 1955 julkaistun 230-sivuisen alkuosan viimeinen hakusana on harvinainen murreksena *knaappu*. Jatkoksi oli kirjoitettuna tekstiä *n*-kirjaimen alkupuolelle, joten työn voi sanoa ehtineen suunnilleen puoleenväliin. Esitystapa on kauttaaltaan harkittua ja suppeasanaista, jopa lapidaarista. Sanartikkelit kaipaavat osittain täydennyksiä, joita jatkuva tutkimus on tuonut tullessaan, mutta varsinaisia erehdyksiä on aivan vähän. Myöhemmissä, useiden henkilöiden yhteistyönä laadituissa osissa materiaalia esitellään paljon laveammin. Lopullisesti valmistui 2293 sivuinen seitsenosaiseksi kasvanut teos 1981.

Kaikkiaan Toivonen esitti sanarinnastuksia 800:n vaiheille. Hän oli aikanaan kansainvälisestäkin arvioiden suomalais-ugrilaisien kielten huomattavin sanahistorioitsija, jonka työn jälki on osoittautunut suurimmalta osalta kestäväksi.

Äännehistorian alalla Toivonen pääasiallisesti pyrki Paasosen tavoin selvittämään suomalais-ugrilaisen konsonantiston ilmiöitä. Väitöskirja »Zur Geschichte der finnisch-ugrischen inlautenden Affrikaten» (FUF XIX, 270 s.) käsittelee varsin ansiokkaasti vaikeaselkoista teemaa. Muussa äännehistoriallisessa tuotannossaan Toivonen pohdiskeli mm. suomalais-ugrilaisien *l*-äänneiden

## Katsauksia

ja sibilanttien historiaa. Julkaisipa hän yhden vokaalistoakin koskevan tärkeän kirjoituksen »Zur Geschichte einiger finnisch-ugrischer Vokale» (FUF XXIX).

Kielitieteen menetelmiä hyväksi käyttäen Toivonen kohdisti huomionsa esim. sellaisiin aiheisiin kuin suomalais-ugri-laisten kansojen maanviljelyksen alkupe-rään, näiden kansojen alkukotiin, proto-lappalaisten ongelmaan sekä primitiivi-siin sielukäsityksiin. Miltei kokonaan et-nologian piiriin kuuluvat »Pygmäen und Zugvögel» (FUF XXIV) ja »Ison tam-men ongelma» (SUSA LIII), joissa kir-joittajan lennokkaat mielikuvitus yhtyne-nä terävään kombinaatiokykyyn vasta tuntuu saavuttavan kauneimmat tulok-sensa. Mainittava on vielä kaksi yleistä-juista esseekokoelmaa »Sanat puhuvat» (1944) ja »Sana sanasta kaksi parhaasta» (1955).

Toivonen ansioitui myös aineiston julkaisijana. Hän toimitti painosta Jaakko Fellmanin kielitieteelliset muistiinpanot (SUSA XXIII) 1920 ja Varsinais-Suomen vanhat runot (SKVR VIII) 1932, ja hän huolehti siitä, että Christfrid Gananderin »Nytt Finskt Lexicon» pääsi faksimile-painoksena tutkijain käytettäväksi 1937–1940. Monumentaalinen »K. F. Karjalainens Ostjakisches Wörterbuch» ilmestyi runsaat 1200 sivua sisältävänä 1948.

Y. H. Toivonen, jota Paavo Ravila on luonnehtinut viimeiseksi puhdasveriseksi nuogrammatikoksemme, oli opettajana selväsanaa ja pääkohtiin keskittyvä. Ihmisenä hän oli luotettava ystävä, jonka henkevässä seurassa aika riensi nopeasti.

ERKKI ITKONEN